

УДК 330.131.7:334(477)

І. О. Доценко

Хмельницький національний університет, Україна

ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

У статті здійснено критичний аналіз основних підходів до визначення рівня економічної безпеки суб'єктів фінансового ринку. Виокремлено їхні позитивні та негативні моменти. Наведено переваги окремих методик оцінки рівня економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, економічна безпека підприємства, складники економічної безпеки, методи оцінювання економічної безпеки.

В статье осуществлен критический анализ основных подходов к определению уровня экономической безопасности субъектов финансового рынка. Выделены их позитивные и негативные моменты. Выделены преимущества отдельных методик оценки уровня экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, экономическая безопасность предприятия, составляющие экономической безопасности, методы оценивания экономической безопасности.

The article provides a critical analysis of the major approaches to the definition of the level of economic security in respect of the financial market entities. Their positive aspects and shortcomings are being pointed out. Advantages of separate methods of assessing the economic security level are emphasized.

Keywords: economic security, economic security of enterprise, constituents of economic security, methods of evaluation of economic security.

У сучасних умовах господарювання підприємства є одним із надзвичайно важливих суб'єктів фінансового ринку, тому що частина доходу, що не використовується ними упродовж поточного періоду, перетворюється на заощадження і за наявності відповідного фінансового механізму може бути потужним джерелом економічного зростання країни. Промислові та сільськогосподарські підприємства, кооперативи, орендні підприємства, фермерські господарства, малі підприємства, корпорації, асоціації, консорціуми, спільні (змішані) підприємства, установи, організації або є інвесторами, або емітують і розміщують на ринку власні фінансові активи.

Успішне функціонування діяльності підприємств значною мірою залежить від ефективного управління ризиками, а саме: від своєчасного виявлення та попередження їхнього впливу, а отже, від забезпечення високого рівня економічної безпеки. Завдяки оцінці рівня економічної безпеки підприємства можна проаналізувати ефективність діяльності організації, виявити її проблемні ділянки та попередити можливі загрози, що можуть виникнути у майбутньому.

Про потребу вивчення підходів до визначення рівня економічної безпеки підприємства наголошується у працях таких вчених, як О. В. Ареф'єва, О. І. Барановського, З. С. Варналія, О. М. Джужі, А. І. Сухорукової. Однак, більшість вітчизняних та зарубіжних розробок методик оцінки рівня економічної безпеки присвячено проблемам регіону та держави, а питанням безпеки підприємства приділяється значно менше уваги. Серед проблем методичного забезпечення економічної безпеки підприємства можна назвати відсутність загальноприйнятої методики комплексної оцінки економічної безпеки з урахуванням усіх критеріїв, відсутність методик оцінки рівня певних складників, відсутність однозначності у визначенні складу індикаторів економічної безпеки, їхньої градації та інтерпретації, а також незавершеність наукових розробок щодо визначення впливу чинників ризиків на рівень економічної безпеки підприємства.

Концепція економічної безпеки суб'єктів фінансового ринку загалом та підприємства зокрема, виникла на основі економічної безпеки держави. Логічно, що основою для розробки методологічних засад оцінки економічної безпеки суб'єктів фінансового ринку також стали методики оцінки економічної безпеки держави і регіону. В першу чергу, це стосується ідеї оцінки економічної безпеки за окремими її складниками, а також ідеї використання індикаторів безпеки за виділеними складниками [1–3].

Однак за останні декілька років з'явилося чимало авторських методик оцінки економічної безпеки суб'єктів фінансового ринку і окремих її складників. Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко [4] серед підходів до оцінки економічної безпеки виділяють ресурсно-функціональний, індикаторний та інтегральний. П. Я. Кравчук зауважив, що на сьогодні під час оцінки економічної безпеки застосовуються такі підходи, як індикаторний, економіко-математичний, ресурсно-функціональний і прибутково-інвестиційний [4, с. 107].

Л. О. Корчевська [5, с. 351] виділяє найбільш оптимальні, на її думку, методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки, а саме: інтегральна оцінка рівня економічної безпеки на основі середньозважених її складників, тривимірна оцінка рівня економічної безпеки, методика оцінки рівня економічної безпеки з використанням методів управління за відхиленнями від порогових значень, методика оцінки рівня економічної безпеки за Б. М. Корецьким.

С. М. Ілляшенко [6] пропонує оцінювати рівень економічної безпеки підприємства за її складниками, такими як фінансовий; ринковий; інтерфейсний; інтелектуальний; кадровий; технологічний; правовий; екологічний; інформаційний; силовий.

Рівень економічної безпеки для підприємства загалом пропонується оцінювати за етапами. На першому етапі знаходять рівні складників економічної безпеки підприємства по відносних оцінках за формулою:

$$O_i = \frac{1}{N_i} \cdot n_i, \quad (1)$$

де N_i – кількість рівнів i -го складника економічної безпеки;

n_i – номер розрахованого рівня безпеки i -го складника, від найнесприятливішого включно;

O_i – складники економічної безпеки підприємства.

Розглянута методика найбільш обґрунтована та надає найбільшу кількість рекомендацій з визначення критеріїв економічної безпеки та їхньої інтерпретації. Водночас подібна оцінка є однією з найбільш трудомістких та вимагає значної інформації про діяльність підприємства.

Чимало авторів [7] методику, запропоновану С. М. Ілляшенко, а також Є. А. Олейніковим, Є. В. Ареф'євою, П. Я. Поповичем, відносять до ресурсно-функціонального підходу. При цьому оцінювання рівня економічної безпеки підприємства ототожнюється з аналізом стану його фінансово-господарської діяльності, а економічна безпека розглядається досить детально і ототожнюється із самою діяльністю підприємства.

Є. А. Олейніков [8] пропонує рівень економічної безпеки оцінювати на підставі сукупного критерію із зважуванням і сумуванням окремих функціональних критеріїв, які розраховуються шляхом порівняння (зіставлення) величини загрози економічній безпеці та ефективності заходів щодо її запобігання. Але запропонований ними критерій не має конкретного кількісного вираження, що є безперечним

недоліком, а просто прямує до максимуму. До того ж розрахунок сукупного критерію спирається на визначення завданих або відвернутих збитків, що на практиці є досить складним і може бути виконане лише на підставі експертних оцінок [9, с. 356].

Українські дослідники – С. Б. Довбня, Н. Ю. Гічова [10] пропонують проводити оцінку рівня економічної безпеки за допомогою методики, яка зводиться до оцінки трьох складників економічної безпеки: поточного, стратегічного, тактичного.

Рівень поточної економічної безпеки розраховується за формулою:

$$P = \frac{\sum_{j=1}^m 3_j \cdot \left(\frac{K_j}{N_j}\right)^l}{\sum_{j=1}^m 3_j}, \quad (2)$$

де P – рівень поточної економічної безпеки;

3_j – коефіцієнт значущості j -го показника, що визначається експертним методом;

K_j – фактичне значення j -го показника;

N_j – нормативне значення j -го показника;

m – кількість показників для оцінки складників;

l – ступінь, котрий приймає значення 1, якщо зростання значення показника свідчить про підвищення рівня економічної безпеки, та -1, якщо навпаки.

Рівень тактичної або стратегічної безпеки суб'єктів фінансового ринку розраховується [10]:

$$T_k(C) = \frac{\sum_{i=1}^n G_i \cdot O_i}{\sum_{i=1}^n G_i}, \quad (3)$$

де G_i – коефіцієнт значущості i -го складника тактичної (стратегічної) безпеки;

O_i – оцінка i -го складника тактичної (стратегічної) безпеки;

n – кількість складників.

Загальний рівень економічної безпеки за тривимірною оцінкою рівня економічної безпеки розраховується за формулою:

$$EB = \frac{(1) \cdot P + (II) \cdot T_k + (II \cdot T_k) \cdot C}{(1) + (II) + (II \cdot T_k)}, \quad (4)$$

де $(1), (II), (II \cdot T_k)$ – коефіцієнти значущості поточної, тактичної і стратегічної безпеки відповідно;

C – рівень стратегічної безпеки.

Чим ближче отриманий результат буде до значення абсолютної безпеки – «1», тим ефективніше функціонуватиме організація.

На відміну від методики, запропонованої С. М. Ілляшенком, авторами детальніше розглядається кожний з індикаторів, що дає більш розгорнуту картину про стан економічної безпеки. Однак обидві методики потребують урахування належності того чи іншого суб'єкта господарювання до певного виду діяльності.

Можна стверджувати, що запропонована С. Б. Довбнею, Н. Ю. Гічовою [10] тривимірна діагностика рівня економічної безпеки належить до програмно-цільового підходу, який базується на інтегруванні показників, які визначають

рівень економічної безпеки. Значну увагу при цьому приділяють відбору показників та визначенню методів їхнього інтегрування. Ф. І. Євдокимов, Н. В. Федорова пропонують використовувати сукупний показник економічної безпеки як суму добутків значення функціональних критеріїв економічної безпеки (фінансового, технологічного та інших складників) на ступінь їхньої значущості. У працях Д. В. Ковальова та І. Л. Плетнікової пропонується рівень економічної безпеки визначати як функцію багатьох змінних – показників діяльності організації, тобто як суму добутків значень локальних функцій залежності рівня економічної безпеки на рівень значущості i -го показника, що визначається пропорційно до середніх відсотків відповідної функції за зміни аргументу на 1 %.

Б. М. Корецький [11], який пропонує використовувати методику, що ґрунтується на переліку індикаторів, у межах яких пропонується вибрати за допомогою двох економіко-математичних методів (експертного методу або кореляційного аналізу) п'ять-шість найважливіших показників, та розраховувати інтегральний показник:

$$IB_i = \sqrt{\sum_{j=1}^n \left(1 - \frac{x_{ji}}{x_{ji}^e}\right)^2}, \quad (5)$$

де IB_i – індикатор економічної безпеки для i -го блоку;

x_{ij} – рівень j -го показника з i -го блоку;

x_{ji}^e – середньогалузевий рівень цього показника;

n – кількість обраних показників.

За високого рівня економічної безпеки індикатор економічної безпеки для i -го блоку дорівнює нулю.

Згадана методика базується на використанні експертного методу під час визначення коефіцієнта значущості показників, головним недоліком якого є те, що отримані результати досить суб'єктивні і не можуть надати точну інформацію.

Д. Ковальов, Т. Сухорукова [12] пропонують систему індикаторів технологічної, ресурсної, фінансової та соціальної безпеки. Вони наводять порогові значення за деякими показниками. Зрозуміло, що на сьогодні вченими виділяється набагато більше функціональних складників, що дозволяє більш комплексно розкрити сутність економічної безпеки. Загалом авторами, на нашу думку, пропонується замало індикаторів для оцінки функціональних складників економічної безпеки. Зазначена методика належить до індикаторного підходу розрахунку рівня економічної безпеки організації. Поряд із зазначеними авторами індикаторний підхід пропонують В. Л. Тамбовцев, О. І. Барановський, М. А. Бендиків, І. А. Ігнат'єва. Рівень економічної безпеки організації встановлюється за результатами порівняння фактичних показників діяльності суб'єкта господарювання з показниками-індикаторами [12–14]. Незважаючи на те, що такий підхід характеризується простотою інтерпретації отриманих результатів, йому властивий істотний недолік. Він полягає у відсутності будь-яких рекомендацій щодо формування системи та складу оціночних показників-індикаторів, визначення для них порогових значень, також авторами не визначені види локальних функцій, що не дозволяє зрозуміти алгоритм їхнього розрахунку.

У кожному випадку мова йде про сукупність показників діяльності організації, складники якої визначаються неоднозначно. У конкретних методиках сукупність показників досить значна, але вочевидь охоплює не всі сторони діяльності. До недоліків можна віднести і відсутність конкретних методик оцінювання показників, особливо таких, що в межах економічного і фінансового аналізу не обчислюються.

У методиках розрахунків показників використовуються критичні чи порогові значення, методики визначення яких мають бути обґрунтовані. У багатьох випадках потрібно вирішувати питання градації рівнів економічної безпеки від величини відхилень фактичних і порогових значень показників. Спірним є питання і щодо того, яким чином кількісну величину стану економічної безпеки трансформувати у якісну оцінку, що в майбутньому стане гарантією запобігання негативним ризикам. Таким чином, більшість методик має суперечливий характер.

Висновки. Отже, проблема науково-методичного забезпечення оцінювання економічної безпеки залишається не до кінця вирішеною. Ці питання потребують подальших досліджень. Зокрема, необхідно здійснити підбір індикаторів для визначення стану складників економічної безпеки, надати індикаторам вагових коефіцієнтів, визначити рівні економічної безпеки та їхній взаємозв'язок із ризиками та загрозами, які впливають на діяльність організації, а також сформувати систему визначення інтегрального індексу економічної безпеки, що дало б змогу приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо аналізу, попередження та нейтралізації реальних і потенційних ризиків фінансово-господарської діяльності організації, а також здійснювати ефективне управління ризиками з позиції економічної безпеки.

Бібліографічні посилання

1. **Барановський О. І.** Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія / О. І. Барановський / Київський національний торговельно-економічний університет – К. : КНТЕУ, 2004. – 760 с.
2. **Косячук Т. Ф.** Економічна діагностика : навч. посіб. / за заг. ред. Т. Ф. Косячук. – Львів : Новий світ-2000, 2007. – 452 с.
3. **Мунтіян В. І.** Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – К. : КВЦ, 1999. – 464 с.
4. **Козаченко Г. В.** Економічна безпека підприємства : сутність та механізм забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
5. **Корчевська Л. О.** Аналіз методик оцінки рівня економічної безпеки підприємства / Л. О. Корчевська, А. М. Деменська // Економіка Криму. – 2011. – № 1 (34). – С. 346–352.
6. **Ильшенко С. М.** Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С. М. Ильшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 12–19.
7. **Ткач В. О.** Економічна безпека регіонів / В. О. Ткач // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2009. – № 5. – С. 153–160.
8. **Олейников Е. А.** Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) : под ред. Е. А. Олейникова. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интеллект-Синтез», 1997. – 288 с.
9. **Полозова Т. В.** Оцінка рівня економічної безпеки підприємства: проблемні аспекти / Т. В. Полозова, М. Ю. Журавель // Вісник економіки, транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 355–358.
10. **Довбня С. Б.** Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С. Б. Довбня, Н. Ю. Гічова // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 88–97.
11. **Корецький Б.** Діагностика економічної безпеки суб'єктів господарювання в транзитивній економіці / Б. Корецький // Наукові записки. – 2006. – № 15. – С. 28–34.
12. **Сухорукова Т.** Индикаторы ресурсной безопасности предприятия / Т. Сухорукова // Бизнес-информ. – 1998. – № 6. – С. 44–47.
13. **Бендиков М. А.** Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития / М. А. Бендиков // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – № 2. – С. 17–29.
14. **Илларионов А.** Критерии экономической безопасности / А. Илларионов // Вопросы экономики. – 2008. – № 10. – С. 45–48.

Надійшла до редколегії 15.11.2013